

Karaimi w Niepodległej

W tym roku będziemy obchodzić 100-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości. To ważne także dla Karaimów wydarzenie zapoczątkowało bujny rozkwit naszego życia społecznego i kulturalnego. Oto kalendarium tamtych lat.

Od powrotów z tzw. bieżenstwa po wrzesień 1939 r. – dwadzieścia lat, które stały się okresem intensywnego budowania karaimskiej tożsamości, dynamicznego rozwoju życia społecznego, intensywnej działalności kulturalnej.

1919–1920 Odradzanie się życia społecznego. Pierwsze lata po odzyskaniu niepodległości to czas powrotów do dawnych siedzib Karaimów z bieżenstwa, czyli przymusowej ewakuacji w głąb Rosji w 1915 r. Powracający nierzadko zastawali zniszczone domy i zrujnowane świątynie. Pierwszym zadaniem stała się więc odbudowa życia społecznego, organizacja gmin, przywrócenie posługi religijnej i wznowienie działalności karaimskich szkół. W obrębie granic odrodzonej Rzeczypospolitej znalazły się cztery skupiska karaimskie – po blisko 150 latach haliccy Karaimi, dotąd oddzieleni

zaborczym kordonem, połączyli się ze swymi współbraćmi z Trok, Wilna i Łucka.

1923 Odbudowa domów modlitwy. Karaimskie kienesy pozbawione opieki, gdy większość ludności została zmuszona się ewakuować, mocno ucierpiały w czasie wojny. Dzięki wsparciu Państwa Polskiego i ofiarności samych Karaimów dokończono rozpoczętą w 1911 r. budowę kienesy w Wilnie. Jej uroczysta konsekracja odbyła się we wrześniu 1923 r. Państwowe zasiłki umożliwiły także renowację zabytkowych kienes, dziś już nieistniejących, w Łucku i Haliczu.

1924 W Wilnie pod redakcją Ananiasza Rojeckiego (1896–1978) ukazał się pierwszy numer „Myśli Karaimskiej”, wydawanego w języku polskim czasopisma społeczno-kulturalnego. W początkach lat 30. redaktorem naczelnym został orientalista Ananiasz Zajaczkowski (1903–1970), a pismo zyskało bardziej naukowy charakter, popularyzując wiedzę o Karaimach i polskim Oriencie. Do roku 1939 ukazało się 12 numerów, a po II wojnie światowej dwa, po czym „Myśl” została przekształcona się w ukazujący się do dziś „Przegląd Orientalistyczny”.

1925 Nowoczesne badania nad Karaimami i ich językiem należącym do grupy języków tureckich zapoczątkował w Polsce prof. Tadeusz Kowalski z Uniwersytetu Jagiellońskiego, który w roku 1925 odbył „wycieczkę naukową” do Trok i Wilna. Rok później uczony odwiedził Łuck i Halicz. Płomem wyprawy były wydane w 1929 r. *Teksty karaimskie w narzeczu trockim*, monografia języka karaimskiego należącego do kipczackiej gałęzi języków turkijskich (tureckich). Uczeń profesora, trocki Karaim, prof. Ananiasz Zajaczkowski, zapoczątkował studia turkolo-

Troccy Karaimi z hazzanami: Zachariaszem Mickiewiczem i Rafałem Abkowiczem przyjmują przed kienesą polskich żołnierzy z 3 batalionu 1 pułku piechoty Legionów WP. Troki, 6 września 1919 r.

Fot. Archiwum ZKP

giczne w powstałym w 1932 r. Instytucie Orientalistycznym na Uniwersytecie Warszawskim, trwale wiążąc Karaimów z polską orientalistyką.

1927 Prezydent RP Ignacy Mościcki odwiedził Troki, gdzie wziął udział w uroczystym nabożeństwie w kienesie karaimskiej, zapoznał się z dziejami Karaimów i obejrzał przywileje nadane im przez królów Polski i wielkich książąt litewskich. Podczas kolejnej wizyty w 1930 r. ofiarował społeczności karaimskiej specjalną szafę do ich przechowywania – po dziś dzień stoi ona w trockiej świątyni. W 1929 r. prezydent Mościcki odwiedził także łucką gminę.¹

1928 Przyjazd Hadży Seraji Szapszała do Polski. Od śmierci w 1911 r. Romualda Kobeckiego stanowisko hachana, zwierzchnika duchowego Karaimów, pozostawało nieobsadzone. Dopiero w 1927 r., po przyjęciu tymczasowych przepisów regulujących status wyznania karaimskiego w odrodzonej Rzeczypospolitej można było przeprowadzić wybory. W ich wyniku przywódcą wyznawców religii karaimskiej w Polsce został Hadży Seraja Szapszał (1873–1961), Karaim krymski, przebywający na emigracji w Turcji były hachan taurydzki, z wykształcenia orientalista. Uroczysty ingres odbył się 11 września 1928 r. Uczestniczyli w nim reprezentanci wszystkich gmin karaimskich, jakie znalazły się w odrodzonej Polsce, oraz przedstawiciele władz państwowych z Warszawy i Wilna.

1929 Sprowadzeni na Litwę Karaimi otrzymali od swego protektora, wielkiego księcia litewskiego Witolda, ziemie pod uprawę, tzw. Pola Karaimskie. Pozostały one własnością trockiej społeczności przez blisko pięć i pół wieku, uprawiane zarówno przez karaimskich gospodarzy, jak i ich „połowników” – dzierżawców, którzy użytkowali je w zamian za część plonów. Po zakończeniu zbiorów urządzano uroczyste święto – od roku 1929 odbywało się ono regularnie, z udziałem całej społeczności. Jego przebieg tak opisywała etnografka Maria Znamierowska-Prüfferowa: „W październiku odbywa się święto żniw, Orach Toju, co oznacza święto sierpa. (...) wiją ze zbóż i nasion wianek zwany *demèt* i zawieszają go w Kienesie nad wejściowymi drzwiami, naprzeciwko ołtarza, po czym rozpoczyna się nabożeństwo, a następnie wesoła uczta składkowa z tańcami”.² Po wkroczeniu wojsk sowiec-

Fot. Archiwum ZKP

kich w 1939 r. karaimskie ziemie zostały „nacionalizowane”, choć własnością ludu już przecież były. Po raz ostatni świętowano Orach Toju jesienią 1938 r. – spleciony z tej okazji wieniec po dziś dzień wisi w trockiej kienesie.³

1930 O zachowanie rodzimego języka. Przybywając z Krymu Karaimi przynieśli ze sobą nie tylko własną wiarę, ale i język. Pozostawał on w użyciu zarówno codziennym, jak i w liturgii. Pod koniec XIX w. jego znajomość zaczęła zanikać. Łucki Karaim, Aleksander Mardkowicz (1875–1944), z zawodu notariusz, z zamiłowania pisarz i poeta, za cel postawił sobie odrodzenie rodzimej mowy. W 1930 r. ukazała się niewielka broszurka jego autorstwa zawierająca bajkę *Elijahunun ucuru* (Przygoda Elijahu), która zapoczątkowała serię „Biblioteczka karaimska” złożoną z publikacji w języku karaimskim. Wkrótce dołączyły do

Grupa trockich Karaimów pod bramą powitalną wzniesioną u wjazdu na Karaimszczyznę z okazji przyjazdu prezydenta I. Mościckiego. Troki, 4 lipca 1927 r.

niej kolejne, a także numery jedyne go karaimskojęzycznego czasopisma „Karaj Awazy” („Głos karaimski”). Mardkowicz był również autorem słownika karaimsko-polsko-niemieckiego i wydawcą gramatyki napisanej przez Karaima-turkologa, Ananiasza Zajaczkowskiego. Jego poczynania stały się inspiracją dla podobnych działań podejmowanych w Trokach, Wilnie i Haliczu, przyczyniając się do niespotykanego wcześniej rozkwitu kultury karaimskiej, jaki nastąpił w latach 30. XX w.⁴

1932 W Wilnie z inicjatywy hachana Hadży Seraji Szapszała powstało Towarzystwo Miłośników Historii i Literatury Karaimskiej. Działalność Towarzystwa poprzez organizację odczytów i różnego rodzaju imprez kulturalnych miała służyć kształtowaniu karaimskiej tożsamości narodowej i krzewieniu rodzimego języka. W tym samym roku w Haliczu z inicjatywy emerytowanej nauczycielki, Sabiny Nowachowiczowej, utworzono pierwszą kulturalno-oświatową organizację kobiecą, Koło Pań Karaimskich. Działały także organizacje młodzieżowe, takie jak „Bir-Baw” w Trokach czy Koło Młodych Karaimów w Haliczu. Jedną z popularnych form działalności były amatorskie teatry wystawiające sztuki w języku karaimskim, takich autorów jak Szymon Firkowicz czy Józef Łobanos.

1933 Przedstawiciele Koła Młodzieży Karaimskiej z Halicza wzięli udział w paradzie urządzonej w Stanisławowie z okazji 250. rocznicy odsieczy wiedeńskiej. Karaimska młodzież uczestniczyła w obcho-

dach świąt państwowych i rocznic ważnych wydarzeń w dziejach Polski. Nie bez wpływu na patriotyczną postawę młodych Karaimów pozostawał fakt, iż znaczny odsetek z nich uczył się w prestiżowych szkołach średnich o wysokim poziomie nauczania, wychowujących w duchu patriotyczno-obywatelskim, takich jak gimnazja: męskie Zygmunta Augusta i żeńskie E. Orzeszkowej w Wilnie, J. Piłsudskiego i S. Staszica w Stanisławowie. Silne więzy łączyły Karaimów z kulturą polską. To przekład Psalmu 91 autorstwa Jana Kochanowskiego *Kto się w opiekę odda Panu swemu*, a nie oryginał hebrajski, stał się podstawą XVIII-wiecznej wersji karaimskiej *Kim symarlansa*, której autorem jest Szełomo syn Aharona z Poswola. Na język karaimski przełożone zostały polskie pieśni patriotyczne, takie jak *Boże coś Polskę*, *Z dymem pożarów* czy *Rota*. W okresie międzywojennym na łamach karaimskich czasopism publikowane były przekłady poezji Adama Mickiewicza autorstwa Szymona Firkowicza, Aleksandra Mardkowicza, Ananiasza Zajaczkowskiego.⁵

1936 Uchwalenie Ustawy o stosunku Państwa Polskiego do Karaimskiego Związku Religijnego. Przyjęcie tego aktu poprzedziły lata intensywnej pracy. W obrębie granic odrodzonej Rzeczypospolitej działały cztery gminy karaimskie, z których trzy – Troki, Wilno i Łuck – znajdowały się uprzednio pod zaborem rosyjskim, a czwarta, Halicz – austriackim. Zasadniczą sprawą stało się ujednoczenie przepisów dotyczących wyznania karaimskiego i określenie jego statusu w Rzeczypospolitej. Przyjęcie w 1927 r. przepisów tymczasowych umożliwiło wybór hachana. Po objęciu tego stanowiska podjęto prace nad stosowną ustawą. Została ona uchwalona na 21. posiedzeniu Sejmu IV kadencji 17 marca 1936 r. razem z analogiczną ustawą dotyczącą Muzułmańskiego Związku Religijnego. Podpisana 21 kwietnia tegoż roku przez prezydenta RP Ignacego Mościckiego i prezesa Rady Ministrów Mariana Zyndrama-Kościałkowskiego, ministra spraw wewnętrznych Władysława Raczkiewicza i ministra WRiOP Wojciecha Świętosławskiego, weszła w życie 24 kwietnia 1936 r. Dwa dni później w wielkiej sali konferencyjnej Wileńskiego Urzędu Wojewódzkiego Minister WRiOP uroczystie wręczył hachanowi Hadży Seraji Szapszałowi i muftiemu Jakubowi Szynekiewiczowi oprawione egzemplarze Dziennika Ustaw ze statu-

Członkowie Koła Młodzieży Karaimskiej z Halicza z transparentem ku czci króla Jana III Sobieskiego. Od lewej: Samuel Ickowicz, Józef Szulimowicz, Józef Sulimowicz. Halicz, 17 września 1933 r.

Fot. Archiwum ZKP

tami obu związków. Warto przypomnieć, że na mocy ustawy hachan karaïmski jako jedyny zwierzchnik mniejszości wyznaniowej miał prawo posiadać w swojej pieczęci urzędowej godło Rzeczypospolitej.

1938 Budowa Muzeum Karaïmskiego w Trokach. Hachan Hadży Seraja Szapszał był nie tylko karaïmskim duchownym, lecz także zapalonym kolekcjonerem materialnych świadectw przeszłości i obiektów kultury Karaïmów. Jeszcze jako student zaproponował ówczesnemu hachanowi taurydzkiemu Pampułowowi zorganizowanie karaïmskiego muzeum i rozpoczął zbieranie eksponatów. W 1916 r. stworzył z nich niewielką ekspozycję przy Karaj Bitikligi (Bibliotece Karaïmskiej) w Eupatorii. Podczas pobytu w Persji i w czasie emigracji w Turcji swą kolekcjonerską pasją objął także różnego rodzaju orientalia. Zgromadził bogatą kolekcję książek, przedmiotów codziennego użytku, broni, miniatur, obiektów związanych z kultem. Swe bogate zbiory przywiózł do Polski. Dzięki wydatnej pomocy polskiego rządu, który wyasygnował niebagatelną kwotę 33 tysięcy złotych, w Trokach miało powstać karaïmskie muzeum. Szapszał pragnął, by placówka nie tylko dokumentowała dorobek Karaïmów, lecz także stała się ośrodkiem szerszych badań nad kulturą Wschodu. 6 lipca 1938 r. przy udziale wojewody wileńskiego Ludwika Bociańskiego, dyrektora departamentu wyznań hr. Franciszka Potockiego i innych oficjeli uroczyste wmurowano kamień węgielny. W 1939 r. budynek był niemal gotowy. Wszystkie związane z nim plany zniweczył jednak wybuch II wojny światowej. Kolekcję znacionalizowano, a co gorsza, rozparcelowano. Dziś w Trokach znajduje się jedynie jej część, stanowiąc trzon karaïmskiej ekspozycji miejscowego Muzeum Historycznego.

1939 W obliczu narastającego zagrożenia ze strony hitlerowskich Niemiec Karaïmi, podobnie jak całe społeczeństwo polskie, włączyli się w akcję zbierania środków na dozbrojenie Wojska Polskiego. „Nakazem chwili jest, ażeby my, Karaïmi polscy, zadokumentowali nasze uczucia miłości do ziemi ojczystej i wdzięczności do Państwa, które o nas się troszczy, czynem zbiorowym, skierowanym ku powszechnemu obecnie nurtowi wzmocnienia obronności” – tymi słowami Aleksander Mardkowicz wzywał rodaków do dobrowolnego opodatkowania się. Liczącej nie-

Fot. Archiwum ZKP

pełna 60 osób gminie łuckiej udało się zebrać w ten sposób 1000 zł, które wpłacono na Fundusz Obrony Narodowej (FON). W chwili największej próby Karaïmi stanęli również do walki i przelewali krew za Ojczyznę. W szeregach Polskiego Wojska służyli Adolf Ickowicz i Daniel Gołub. Niektórzy złożyli najwyższą ofiarę. W kampanii wrześniowej polegli Włodzimir Poziemski i Michał Kobecki. Jan Isai Pilecki, radiowiec, pracownik Polskiego Radia, podczas oblężenia Warszawy zajmował się obsługą techniczną emisji przemówień prezydenta Stefana Starzyńskiego, a po upadku miasta włączył się w działalność konspiracyjną. Aresztowany przez Gestapo, stał się jednym z pierwszych – z numerem obozowym 808 – więźniów Oświęcimia.⁶

Mariola Abkowicz, Anna Sulimowicz

Uroczyste wmurowanie kamienia węgielnego pod Muzeum Karaïmskie w Trokach, 8 lipca 1938 r.

Przypisy

¹ O wizycie prezydenta I. Mościckiego w Łucku zob. M. Pawelec, *Historia z fotografii – fotografia historii*, „Awazymyz” 2015, nr 2 (47), s. 4–7.

² M. Znamierowska-Prüfferowa, *Materiały dotyczące obrzędowości Karaïmów Wileńszczyzny*, „Etnografia Polska” 1960, t. 3, s. 431.

³ W 2013 r. na podstawie materiałów archiwalnych i relacji najstarszych członków społeczności odtworzono i zainscenizowano przebieg święta. Zob. M. Abkowicz, A. Sulimowicz, *Jak powstał projekt „Orach Toju 2013”*, „Awazymyz” 2013, nr 4 (41), s. 12–16.

⁴ O A. Mardkowiczu i jego działalności wydawniczej zob. A. Sulimowicz, *Listy do Łucka. Aleksander Mardkowicz jako adresat korespondencji Ananiasza Zajączkowskiego*, „Almanach Karaïmski” 2013, t. 2, s. 37–60.

⁵ Zob. A. Dubiński, *Przekłady literatury polskiej w piśmiennictwie karaïmskim*, „Przegląd Orientalistyczny” 1975, nr 4 (96), s. 402–404.

⁶ Sylwetkę i działalność konspiracyjną J. Pileckiego przybliży artykuł S. Pileckiego i A. Dubińskiego *Na przekór zagrożeniu*, „Awazymyz” 2013, nr 2 (39), s. 4–13.

Nowy kalendarz karaimski Karaj Łuwachłary 2018

niepodległa

POLSKI
STOWIECZYSTWA
KARAIMSKIE

**Karaimi
w Niepodległej
1918-1939**

